

MEMORIALBOK
FÖR
Brännkyrka
Byggnadsförening

Nr 4 1951

Adr.: Älvsjö - Tel. 47 15 15 - Postgiro: 5 12 37

ÅRSTA

av J. A. Widegren

Frälsesäteriet Årsta var under 1200-talet ett av vårt lands förnämsta folkungagod. Enligt traditionen har gården tillhört Birger Jarl. Säkrare uppgifter påvisa att jarlens sonson, hertig Valdemar, vid 1300-talets början varit ägare till godset. Det finns nämligen en uppgift om att han år 1318 till Uppsala domkyrka testamenterade fyra markland jord "i gården Arus vid Stockholm i Mantörs socken". Detta visar att hertig Valdemar varit innehavare till gården. Namnet Arus betyder anmyning och gården ligger ca 250 meter från Årstaviken, där en gång i tiden utflödet från Brännkyrkasjön utmynnade.

Folkungagodset omfattade största delen av Brännkyrka och betydande delar av Botkyrka och Salem samt hela det nuvarande Södermalm, tillsammans ej mindre än 17 hemman. Det finnes även uppgifter om att en del egendomar på Södermalm under 1700-talet betalade tomtören till Carl Nicolaus Vadström, ägare till Årsta. Stadsprotokollen tala om många tvister och processer mellan ägarna till Årsta och stadens myndigheter, särskilt beträffande fiskevattnen efter norra stranden av Årstaviken och mulbetena på Södermalm.

På 1400-talet ägdes gården av hövitsmannen på Stockholms slott, Hans Kröpelin, men övergick genom giftermål till Oxenstiernska släkten av Eka och Lindö och tillhörde denna ätt i ett och ett halvt århundrade, varefter Årsta övergick till ättens frände Göran Ulfsparre. Om denne senare ägare omtalas följande trevliga historia: År 1673 uppdrog Karl XI åt en kronofogde att staka ut väg mellan Liljeholmen och Södertälje. Men vägen skulle gå över Göran Ulfsparres ägor. Denne begav sig genast till konungen "så oklädd som han var" och klagade. Sedan stämde han kronofogden. Rättegången

företogs i konungens närvaro. Kronofogden fick plikta, men konungen betalade böterna och vägen blev anlagd.

Följande ägare är i fortsättningen antecknade, nämligen De la Gardie, Ebba Brahe, Posse, Ehrenerona, Cronhielm, Vadström, Schönberg, De Geer, von Schnell, Reenstierna, Wistrand, Sparre och Rappe. Den siste ägaren, legationsrådet E. Rappe, sålde Årsta år 1905 till Stockholms stad, som f.n. använder det till vårdhem.

Årsta gård är vackert belägen i en långsmal dalgång ej långt från Årstavikens strand och inramas på båda sidor av skogklädda bergshöjder.

Manbyggnaden är ett vitputsat stenhus av sen 1700-talstyp, ehuru husets kärna säkerligen är mycket äldre. Källarvåningen, som är byggd av mycket tjocka valv av handslaget tegel, härstammar troligen från medeltiden. Huset har kvar sitt utseende från 1795, då de båda fasaderna fick sina stora frontespiser. Bottenvåningen omfattade 11 rum och kök. Stora salen betraktades ej under den von Schnellska tiden som vinterrum, och när en kakelugn år 1796 sattes upp där, hade värdinnan under de 22 år, som hon bott på Årsta, ej varit med om en brasa i det rummet.

Fleralet av gårdens byggnader, är gamla. Den byggnad, som skulle ha bebotts av hertig Valdemar, lär ha stutt kvar till 1815. De båda boningshusen och det gamla magasinet härstammar från 1700-talet. Längst ned vid bryggan lag bränneriet. Ladugårdsbyggnaderna är belägna vid stora uppfartsvägen.

Egendomen Årsta omfattade under senare delen av 1700-talet säterierna Årsta 2 mantal, Zachrisberg 3 mtl och frälshemmanet Valla $\frac{1}{2}$ mtl. Till godset hörde dessutom torpen Berg och Berglund (vilka omkring år 1820 sammanslogs under namnet Kristinelund), krogen Grönbrink, Helenedal (som även kallades Bleket), Katrinelund eller Skärkarlsslätten, samt Ängby, vidare lägenheterna Adolfsberg med smedja, Fredriksborg, Gibraltar, Ljungby, Pettersborg, Storäng och ängen vid Sundsborg, som fick namnet Dianelund. Härtill kommer tre boställen: Årsta grindstuga, Valla grindstuga och Residencet. Liljeholmen avsköndrades från Årsta år 1712 och Årsta holmar år 1735, men dessa båda egendomar erlade alljämt årlig frälseränta till Årsta säteri, Liljeholmen 66 rd 16 sk bko och Årsta holmar 8 rd 16 sk bko.

I de äldsta jordeböckerna upptages Hägersten, Nyboda och Skarpnäck som torp under Årsta, vilket bevisar Årstagodsets stora utsträckning.

På Årsta residerade under senare delen av 1700-talet och början av 1800-talet fru Märta Helena Reenstierna, numera vida känd genom sina otroligt innehållsrika och tidsmålande dagböcker.

Dessa av fru Reenstierna skrivna dagböckerna utgör en kulturhistorisk skatt av stort värde, emedan de mycket detaljerat beskriver

steder och bruk under en tidsålder, som man förut saknat fullständiga uppgifter om. För oss som bygga och bo i Brännkyrka är årstadsboken synnerligen värdefull. Därför skall vi i detta sammanhang med ledning av dagboken ta kännedom om hur livet levdes vid en av församlingens stormansgårdar. Först då några ord om huvudpersonerna i skildringen, som omspänner tiden från 1793—1839.

Märta Helena Reenstierna, som var gift med ryttmästare Christian Henrik von Schnell, var född den 16 sept. 1753 på Håkans-
torp i Hovs socken i Älvsborgs län. Släkten Reenstierna härstammade från den nederländska familjen Momma, som invandrade till Sverige på 1640-talet och bosatte sig i Overtorneå. På grund av sina värdefulla insatser i rikets bergsbruk adlades familjen år 1669 och fick namnet Reenstierna. Märta Helena sändes till Stockholm 1772 för att fullborda sin uppfostran och inackorderades hos några släktingar.

Ryttmästare von Schnell var född den 24 dec. 1733 i den holsteinska staden Eutin, där hans fader var livdrabant hos vår blivande konung Adolf Fredrik. Familjen Schnell flyttade sedermera till Sverige och efter många skiftande öden i Rysland tog Schnell avsked från militärtjänsten och slog sig ned på Arsta — troligen som arrendator — vilken egendom han år 1771 inköpte för ett belopp av 22,189 rd bko. På en bal i Stockholm mötte han för första gången den 20-åriga Märta Helena och kort därpå, år 1775, ägde bröllopet rum på Liljeholmens värds hus.

Trots den stora ålderskillnaden blev äktenskapet lyckligt. Den stora barndödligheten under 1700-talets slut krävde emellertid stora offer i familjen, då icke mindre än sju av de åtta barnen avledo i späda ålder. Endast Hans Abraham, född 1870, uppnådde mogen ålder. Han blev 1803 premiärlöjtnant vid Livregementet.

Märta Helena var en ovanligt redbar och duktig kvinna och sina plikter som husmor fyllde hon på ett sätt, som måste väcka vår odelade beundran. Tvenne svåra sorger fick hon vara med om på sin alderdom. Den ena, då hennes make år 1811 efter en långvarig sjukdom för alltid lämnade henne, och den andra, när sonen en mörk novemberkväll år 1812 drunknade på den isbelagda Årstaviken. Detta var en synnerligen tragisk händelse, alldenstund vid stranden stodo många av gårdens folk utan att företa sig något, trots att Hans Abraham höll sig fast i isen över en halv timme.

Arbetet på gården gick sin jämna gång. Jordbruket sköttes av ryttmästaren själv, medan trädgården föll på husmoderns lott. Till deras hjälp var anställd en trädgårdsmästare, tre drängar och tre pigor. Efter år 1799 utarrenderades lantbruket till sonens informator Sven Kindberg, och efter 1814 till Märta Helenas bror, hovjägmästare Johan Abraham Reenstierna. Tillsammans med de

övriga till Årsta hörande lägenheterna och torpen utgjorde arrendesumman 1.600 rd bko. Bränneriet utarrenderades mot ett arrende in natura av 4 ankare brännvin per år jämte drank till gårdens svin. Dessutom inbringade tobaksskörden ca 400 rd bko per år. Tjänstefolkets löner uppgick till 7- å 800 rd bko per år. Dessa summor är förvånansvärt små och ger oss en uppfattning om penningvärdets fall fram till våra dagar.

Familjen på Årsta hade en vidsträckt bekantskapskrets. Besöken på gården voro talrika. Dock umgicks familjen Reenstierna ej så flitigt med socknens adliga ätter, såsom friherre Geddehjem på Västberga, greve Gyllenstierna på Örby och amiralen greve Lagerbielke på Älvsjö. Visserligen fanns det exempel på att familjen Schnell var inbjuden till dessa familjer, men ej tvärtom, antagligen beroende på att Märta Helena trivdes bäst i de sällskap, där hon själv var främsta damen.

Tydligt är att en stormansgård tät in på huvudstadens gräns-palat var samlingsplatsen för större fester och sammankomster. Främst bland dessa står det sedvanliga slätterölet på Fredriksdagen den 18 juli, som var ett storslaget bevis på arstafamiliens gästfrihet. Hertig Fredrik Adolfs närvaro spred vid dessa tillfällen sin glans över denna fest, och Bellmans hyllningskväden utgjorde festens höjdpunkt. En rekvisition till festen ger oss föreställning om dess storslagenhet: Rekvisition till slätterfesten på Årsta år 1794 med 43 gäster: 2 spekeskinkor, 2 kokta do, $\frac{1}{2}$ skålpund senap, 2 kalvstekar, 1 får till dillkött, 2 fårstekar, 2 grisar till sylta, 1 kanna ättika, 60 mandelformar, 100 tarteletter, 10 kannor mjölk till jäsmjök, 3 stop sur grädd, 1 stop söt till kaffe, 3 kannor söt mjök, 4 skålpund bordssmör, 14 vetebullar, 50 kneekakor, 4 kryddlimpor, 20 holländska sillar, 2 skålpund lingon, 2 skålpund stött socker, 8 buteljer arrak, 8 kannor rött vin, 4 kannor franskt, 3 kannor brännvin, $\frac{1}{2}$ fat öl, 1 tunna svag dricka, oräkneligt odestillerat brännvin, 2 skålpund kaffe, 4 vaxljus, 1 skålpund tobak, citroner och saft, därtill kom vad gården själv producerade, samt 250 kanonskott. Kostnaderna uppgick till 1.246 daler kopparmynt (500 riksdaler).

Frosseri och dryckenskap var tidens sed, och då brännvinet flöt i strömmar. Tjänstefolket på Årsta gjorde sig därför gång efter annan skyldiga till dryckenskap. Kusken Hågerström blev ofta vid stadsresor så förplågad, att han ramlade ned från kuskädet och blev hängande med benen i vädret. F.o.m. värdfolket sparade inte på spriten. Märta Helenas mor skulle fara till sitt hem från Årsta. I matsäcken skulle promit nedstuvas en flaska brännvin. Svin-sköterskan Stina påträffades en dag liggande död i ett av uthusen, ett offer för spriten.

Rekvisitan till slätterfesten pekar även på en intressant sak, nämligen att där även upptages 250 kanonskott. Vid de större gårdarna fanns vanligtvis ett s.k. salubatteri. För Årsta gårds vidkommande var ett sådant uppsatt på bergshöjden vid Årstaviken, ett annat på den s.k. Ekbacken vid Liljeholmen.

Trakten kring Årsta var denna tid mycket mera skogsbeväxt och mera av vildmarksnatur. Flera jaktpartier med hundar passerade då och då området. Förutom hare och skogsfågel fanns även räv och varg. Vintern 1822 rev vargarna 5 får i själva spannmålsboden.

Det var ej ovanligt att stölder förekom och ibland var tjuvarna att söka bland gårdens tjänstepersonal eller före detta drängar och pigor. Straffen för stöld var ovanligt stränga, ja t.o.m. grymma. År 1797 dömdes pigan Ulla vid ringet i Fittja till 30 par ris och kyrkoplikt, för att hon stulit några klädespersedlar. I Brännkyrka kyrka fick hon sedan sitta på pliktballen och inför menigheten erkänna sin skuld och lova bot och bättring. En annan piga blev arresterad för att en kalkon sprungit bort. En person fick sitta på gäldstugan 25 veckor för en obetydlig skuld, som han för tillfället ej kunnat betala. De poliser, som avhämtade kvinnliga fångar, kallades för "paltar" och medlemmar av stadsvakten kallades för "korvar".

När julen eller någon större högtid nalkades, gjordes storartade förberedelser. Först och främst förekom ljusstöpning, som tog hela dagen i anspråk, men då hade husmor på Årsta stöpt 1.392 ljus och dankar. Smör kärnade man ej själv, utan köpte det hem från staden. Det var ansevärd mängder, som förbrukades, och en rekvisition på 60 å 70 kg var ej ovanligt. Angående köttvaror var den äsikten förhärskande, att hästkött ej dugde att ätas av människor. År 1798 blev Årstafrun emellertid av en granne bjuden på häststek, och när hon fatt smaka av densamma, prisade hon köttets goda smak.

Söndagarna åkte familjen till kyrkan eller också fick kusken Boberg läsa predikan ur postillan. I kyrkan hade varje gård sina bänkplatser, för vilka det betalades ett visst pris för alnen. Vid begravingar förekom den egendomliga seden, att kvinnorna ej gick med till kyrkan, utan de samlades i sorgehuset, där de inväntade männens ankomst. (Om där serverades kaffe vet man ej). Under kaffeförbudets dagar var det en svår tid för Märta Helena. Hon kunde inte avstå från drycken, utan kokade den ute i trädgården, för att doften inomhus inte skulle förråda lagöverträdelsen. I dagboken skriver hon: "Sedan så drack vi bla, bla".

Vägarna på den tiden var mycket dåliga, gropiga och leriga. Därför gick vagnarna sönder titt och tätt. Märta Helena använde mest schäs, 2-hjulig vagn, men även kalesch, 4-hjulig vagn med två säten. Dessa vagnar reparerades då och då. Ibland hände det att

förbönder kom upp till Årsta gård och bad att få låna ett par hästar, ty deras hästar orkade ej dra vagnarna upp för Nyboda backe.

Att hygienen gav mycket i övrigt att önska denna tid, känner vi väl till. När det var dåligt ställt med renligheten inom stadens hank och stör, förstå vi att här på landsbygden var det ännu sämre ställt. I staden skulle hyresgästerna i tur och ordning sopa gatorna och därmed fuskades det åtskilligt. Slask slogs ut i rännstenarna och latrinkärlden "lagrades" på vissa platser i staden, tills det blev så mycket, att det kördes bort på en gång. Husmor på Årsta omtalar, att hon på flera år ej tvättat hela kroppen, varför hon lånade ett badkar från staden.

Fru Reenstierna förde under sina sista levnadsår ett ganska lugnt och stillsamt liv. Men åren förmörkades genom att hon ej var sams med sin bror, vilken slarvade med att fullgöra sina betalnings skyldigheter, varför tvisterna måste avgöras vid tinget. I dagboken förekommer ofta uttryck, som visar hennes inställning till brodern och hans familj. År 1820 skriver hon följande: "Min bror följde i dag sin förträfflige hr son till Upsala att studera juridiquen och blir förmodligen en stor lärd man af den nuvarande småländska tjurkalven".

Märta Helena mottog under sin änketid många giftermålsanbud, men avvisade alla friare med samma ord, att hon ej ärnar mer träda i äktenskap. Hon förberedde också sin förestående bortgång genom att då och då köpa en del persedlar till sin svepning.

Detta är nu blott några avsnitt av livet på Årsta. Dagboken omspanner icke mindre än 47 år och är väl och redigt skriven, med undantag för de sista åren, då hennes syn blev mycket nedsatt. Många andra dagböcker ha under åren skrivits, men ingen av en kvinna, som redogör för vardagsbestyren på en gård i Stockholms närhet. Det var ingen liten arbetsböda, som åvilade husfrun på Årsta. Hon bakade, stöpte ljus, vävde och sydde kläder till familjen, övervakade trädgårdsskötsel och fjäderfäavel, skötte om försäljningar och inköp samt regerade tjänstefolket. Hon avled 1841 vid 88 års ålder och ligger begravnen i familjegraven på Brännkyrka kyrkogård.

Årstaboken utgör en personlig människoskildring och kulturhistoriskt utgör den en outtömlig guldgruva, en levnadsskildring i särklass.

Kvar står folkungaborgen på Årstavikens södra strand påminnande om livet bland gångna tidens människor, och vi hoppas, att den skall få utgöra ett reservat i vår minnesrika församling.

Stadsdelen Årsta är den folkrikaste i Brännkyrka med sina väl 23.000 invånare.

Årsberättelse

Styrelsen får härmed inför årsmötet framlägga berättelse för verksamheten under arbetsåret 1 januari—31 december 1950.

Styrelsen har under det gångna året bestått av följande personer: Ordf. inspektör Anders Olander, v. ordf. målare Sven Wärnberg, sekr. linjeförman Rudolf Janson, v. sekr. fastighetsägare Elis Struck, kassör och expeditjonsföreståndare f. tillsyningslärare J. A. Widegren, bibliotekarie folkskollärarynnan fröken Irene Remigius, övriga ledamöter: köpman Sigurd Göstning, komminister Harry Hansson, f. maskinuppsättaren Gust. E. Söderström, fru Anna-Lisa Svantström och fru Maj Palmér, de båda sistnämnda från Brännkyrka Gille. Styrelse-suppleanter verkställare Carl Linder, tjänstemannen John Claesson, plåtslagare Wilh. Andersson och vaktmästaren Sixten Engzelius och herr Harry Gustavsson från Brännkyrka Gille.

Revisörer hava varit byråsekreterare Robert Pehrsson och ingenjör Josef Melcherrson med överlärare Lennart Frankman som suppleant.

Medlemsantalet var vid årets början 322 st. 10 nya medlemmar har tillförts föreningen och 8 medlemmar har avgått, därav 2 har avlidit, 2 har avflyttat från orten, vadan medlemsantalet den 31/12 utgjorde 306 medlemmar i de äldres avdelning och i Brännkyrka Gille fortfarande 18 st.

Medlemmarna fördelas på de olika stadsdelarna på följande sätt: Älvsjö och Långbro 110, Mälårhöjden 46, Midsommarkransen 27, Örby 17, Långsvö och Herrängen 16, Liljeholmen och Gröndal 12, Liseberg 9, Hägersten 9, Aspudden 4, Stockholm 35, Finskede 17 och utanför Stockholm 4.

Föreningen avhöll sitt årsmöte i församlingshuset, där förutom mötesförhandlingar lämnades ett referat ur Årsafrens dagbok, 2:a delen.

Någon ungdoms- och hembygdsgrd har även under det gångna året ej heller kunnat ordnas på grund av bostadsbristen.

Av hembygdsboken har under året försålts 23 ex. och återstår nu endast 59 ex. Följande vandringar och utflykter har under året anordnats: Den 4 juni enkelutflykt till Farsta gård där även runstenen studerades; med lärarepersonalen vid Blommensbergs folkskola den 18 september med föredrag och visning av hembygdsfilmen.

Hembygdsaftnar har hållits den 25 april i Herrängen, den 27 april i församlingshuset och den 23 november i Huddinge varvid föredrag om hembygden och visning av hembygdsfilmen skett.

Hembygdsfilmen har dessutom visats vid tvemå församlingsaftnar, dels den 12 mars i missionskyrkan och den 10 oktober vid Årsta.

Dessutom har utflykter anordnats till angränsande hembygdsföreningar: Den 21 maj hade Stockholmstraktens Hembygds-krets sitt årsmöte i Vaxholm, varvid visades det staden hade av intresse. Den 3 september inbjöd Spånga hembygdsförening hembygdsföreningarna att bese den församlingens sevärdheter. Vid dessa utflykter deltog en hel del av våra medlemmar.

Midsommaraftnen firades som vanligt vid Sölberga Prästgård med folklekar, där: kring majstången under ledning av Brännkyrka Gille, kaffe servering och avslutning i kyrkan.

En Luciafest anordnades söndagen den 10 december i Midsommargården, vilken var besökt av omkring 250 personer. Där förekom luciatåg, musik av Sörn-

lands spelmanslag, trolleriföreställning av illusionisten Bergö, och sist hembygdsfragesport mellan ett lag pojkar och flickor från Blommensbergs folkskola och ett lag från Åsra folkskola, varvid sistnämnda skola tog hem priset, 25 kronor för uppnådda 20 poäng mot 16 av motparten.

Till sist uttalar styrelsen sitt tack till alla och envar som hjälpt till och bidragit för vår verksamhets främjande och hoppas vi att kunskapen om hembygden skall spridas i vida kretsar inom vår församling samt vidga och stärka den goda församlingsgemenskapen.

Ålvsjö i februari 1951.

Å styrelsens vägnar:

A. Ölander,   Rudolf Janson   J. A. Widegren.
Ordf.,   Sekr.,   Kassör.

SAMMANDRAG AV BRÄNNKYRKA HEMBYGDSFÖRENINGENS
RÄKENSKAPER FÖR ÅR 1950.

<i>Inkomster</i>		<i>Utgifter</i>	
Ingående saldo	2,471:58	Porto, tel. o. skrivmat.	159:35
Årsavgifter	499:80	Trycksaker	58:90
Gåvor	5:—	Möten och fester	242:02
Filmhyror	55:—	Bibliotek	28:30
Hembygdsboken	175:90	Medlemsbladet	307:76
Litteratur	135:45	Årsavgifter i SHK och SFH	50:—
Fester	35:—	Styrelsearvodet	200:—
Bankränta	139:79	Hjälpen av vinsten a hem-	
		bygdsboken till författ. ...	87:95
		Utgående saldo:	
		i postgäta	18:18
		i sparkasserakning	2,469:26
Kronor	5,512:51	Kronor	5,512:51

FÖRENINGENS EKONOMISKA STÄLLNING DEN 31 DECEMBER 1950.

<i>Tillgångar:</i>		<i>Skulder:</i>	
Kassabeläggning	2,383:24	Kapitalbeläggning	5,386:24
Fond för hembygdsgård ...	5,000:—		
Inventarier	1:—		
Bibliotek	1:—		
Böcker och broschyrer	1:—		
Kronor	5,386:24	Kronor	5,386:24

REVISIONSBERÄTTLIGT.

Undertecknade, utsedda att granska Brännkyrka Hembygdsförenings räkenskaper och förvaltning för år 1950, lå härmed hänvisa till ovanstående sammandrag samt visserligen, att räkenskaperna äro noggrant och rätt förda och försedda med vederbörliga verifikationer samt att föreningens penningar äro på ett betryggande sätt placerade i bank, varför vi tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet för den tid revisionen omfattar.

Ålvsjö i mars 1951.

Rob. Peterson.

Josef Melhesson.

Revisorer.